

APOSTOŁ ZAANGAŻOWANEGO LAIKATU. INSPIRACJE DUSZPASTERSKIE KS. JÓZEFA WOJTUKIEWICZA W ZAKRESIE FORMACJI DOROSŁYCH KATOLIKÓW

Treść: — I. Konferencje religijne i wychowawcze. — II. Szerzenie wiedzy religijno-moralnej poprzez prasę katolicką. — III. Studia teologiczne dla świeckich. — IV. Konferencje dla rodziców dzieci przedszkolnych i szkolnych. — V. Wakacyjne spotkania formacyjne „U progu dorosłości”. — VI. Estetyczny wymiar przepowiadania. — Zakończenie. — Zusammenfassung

Wraz z ożywieniem życia religijnego po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w dwudziestoleciu międzywojennym, kraj nasz stał się terenem intensywnej agresji antyreligijnej w związku z rosnącym oddziaływaniem nurtów socjalistycznych i komunistycznych. Sprzyjały im mocno zadomowione, zwłaszcza w kręgach inteligencji, wpływy racjonalizmu, oświecenia, liberalizmu i pozytywizmu. Wielkie szanse rozwoju, jakie miał Kościół w związku z uprawomocnioną wolnością religijną, szły w parze z wielkimi zagrożeniami przede wszystkim indyferentyzmem religijnym, liberalizmem moralnym oraz antyklerykalizmem¹. Religijność katolików była powierzchowna, ograniczała się do spełniania praktyk religijnych, nie wpływała natomiast na postawy i zachowania społeczne. Silnie zaznaczał się też podział między grupami społecznymi, w tym także między duchowieństwem a wiernymi².

W tym trudnym okresie działalność rozpoczął ks. Józef Wojtukiewicz (1901–1989), kapłan diecezji łucko-żytomierskiej (święcenia kapłańskie w 1924 r.). Był on wykładowcą filozofii, teologii i katechetyki. Jednocześnie prowadził szeroko zakrojoną i zróżnicowaną formalnie działalność duszpastersko-katechetyczną. Przedmiotem jego szczególnej troski była edukacja religijna laikatu — uczył i przygotowywał ludzi świeckich do różnorodnego zaangażowania w Kościele, czyniąc ich współodpowiedzialnymi za misję Chrystusa dla zbawienia całej ludzkości (por. KL 14; KK 33). W latach panowania reżimu komunistycznego był twórcą idei i programu pracy w Instytucie Katolickim³, organizatorem formacji

¹ S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1992, s. 219–220; J. Majka, *Kościół w Polsce po II wojnie światowej*, AK 85: 1993, z. 1, s. 8–9.

² J. Woroniecki, *Wychowanie człowieka. Pisma wybrane*, Kraków 1961, s. 289–316.

³ Ośrodek szkoleniowy na poziomie wyższym, o profilu praktyczno-teoretycznym, utworzony w 1945 r. w Częstochowie, dla przygotowania katolickich wychowawców, zwłaszcza katechetów. Szczególnie szeroką działalność prowadził w Archidiecezji Wrocławskiej, a od 1958 r. w Diecezji

religijnej i katechetycznej w Polsce, autorem i współautorem pomocy katechetycznych.

I. KONFERENCJE RELIGIJNE I WYCHOWAWCZE

Gdy w 1926 r. ks. J. Wojtukiewicz podjął pracę wykładowcy filozofii w Seminarium Duchownym w Łucku na Wołyniu, wypełniało go, tak charakterystyczne dla tego okresu, pragnienie działania, zwłaszcza pracy duszpasterskiej w środowisku ludzi świeckich. Podejmował próby spotkań z młodzieżą i dorosłymi. Były to konferencje z przeźrocami dla ogółu wiernych. Propozycja ta jednak nie spotkała się ze szczególnym zainteresowaniem. Większy oddźwięk zyskały natomiast odbywające się w katedrze łuckiej spotkania z inteligencją katolicką. Miały one charakter nabożeństw ze specjalnymi kazaniami. Z czasem na kanwie tych spotkań ukształtowało się koło Związku Inteligencji Katolickiej⁴.

Zasadnicze spostrzeżenie ks. J. Wojtukiewicza w związku z tego rodzaju działalnością dotyczyło odbioru spotkań. Stwierdził, że uczestników owych spotkań cechowała bierność, niejako „konsumpcja”, bez chęci, a może umiejętności, podjęcia jakiegokolwiek dyskusji czy działania. Wyglądało na to, że wysuwane propozycje nie wystarczały, aby ożywić wiarę, wyrwać ludzi z religijnej apatii. Istniała potrzeba szukania innych, lepszych form pracy duszpasterskiej, zwłaszcza z inteligencją katolicką, z którą duszpasterze nie mieli kontaktu, nie było jednak wiadomo, jak temu sprostać⁵.

Kilka lat później w Wilnie ks. J. Wojtukiewicz podjął się wygłaszania wykładów publicznych, dotyczących życia wewnętrznego, z podbudową dogmatyczną. Po każdym wykładzie przewidywano dyskusję. Wykłady były organizowane przez Referat Wychowawczy Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet w Wilnie. Stanowiły kolejną próbę nawiązania kontaktu z inteligencją katolicką. Pomimo dużej frekwencji i tym razem ks. J. Wojtukiewicz nie znalazł chętnych do dyskusji ani do współpracy. Tradycyjny model świeckich katolików, jako biernych odbiorców nauczania prowadzonego przez hierarchię kościelną, był mocno zakorzeniony w mentalności ludzi. Mimo wszystko spotkania te odbywały się przez okres około dwóch lat⁶.

Trzeba zaznaczyć, że w owym czasie sytuacja na zewnątrz Kościoła stawała się coraz trudniejsza. Pomimo zapewnionej konstytucyjnie wolności niektóre wrogie Kościołowi ugrupowania coraz wyraźniej występowały przeciwko niemu. Wielu było wrogo ustosunkowanych do wszystkiego, co katolickie, religijne, kościelne⁷.

Warmińskiej. Działalność ta została dokładnie przedstawiona w pracy monograficznej: B. Rozen, *Działalność katechetyczna ks. Józefa Wojtukiewicza w latach 1937–1989*, Olsztyn 1999.

⁴ J. Wojtukiewicz, *Dzieje Instytutu Katolickiego*, t. 1, Gietrzwałd, przyp. data 1962–1964 [poz. książkowa] mps znajduje się w Archiwum Instytutu Katolickiego w Olsztynie (odtąd skrót: Ar.IK/O), nr inw. 455,456, s. 102–103.

⁵ B. Rozen, jw., s. 24–25.

⁶ J. Wojtukiewicz, jw., t. 2, s. 355–356.

⁷ Cz. Strzeszewski, *Wpływ katolickiej myśli i działalności społecznej na życie społeczne Kościoła*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1932–1939*, red. Cz. Strzeszewski, Warszawa 1981, s. 594–595.

Działalność duszpasterska Kościoła odbywała się w warunkach zaciętych walk ideowych i światopoglądowych. Nie było wyraźnie sprecyzowanego programu działania w zakresie wychowania religijnego, gdyż Episkopat Polski ciągle musiał zajmować się obroną podstawowych praw Kościoła⁸. Zasadą biskupów było jednak rozpowszechnienie encykliki papieża Piusa XI *O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży* z 1929 r. Ówczesny papież nawoływał do współpracy katolików z hierarchią Kościoła, uważając, że *wezwanie świeckich do uczestnictwa w apostołstwie hierarchicznym jest prawdziwym powołaniem*⁹.

II. SZERZENIE WIEDZY RELIGIJNO-MORALNEJ POPRAZ PRASĘ KATOLICKĄ

Od początku pobytu w Wilnie (1937) ks. J. Wojtukiewicz próbował opracować pomoce do pogłębienia życia duchowego przez liturgię. Chodziło o wprowadzanie wiernych w coraz bardziej świadome uczestnictwo w Eucharystii. W tym celu opracował komentarze liturgiczne do formularzy Mszy Świętej. Były to kilkustronicowe ulotki, zawierające oprócz komentarza także formularz Mszy Świętej niedzielnej¹⁰. Stanowiły one cenny materiał, który służył przygotowaniu się do niedzielnej Eucharystii. W celu ułatwienia wiernym łączenia się z ofiarą Mszy Świętej ks. J. Wojtukiewicz opracował też *Mszalik dla wiernych*¹¹, zaopatrzone w wyjaśnienia liturgiczne, będące praktycznymi wskazówkami dla pogłębienia życia wewnętrznego.

W tym czasie postęp w zakresie psychologicznej wiedzy o człowieku przyczynił się do nowego spojrzenia na kwestie wychowawcze, w tym także na wychowanie religijne, będące z natury swej wychowaniem ku pełni człowieczeństwa. Tak rozumiane wychowanie zakładało harmonijną integrację wszystkich dziedzin ludzkiego życia. Tymczasem w okresie poprzedzającym drugą wojnę światową, a tym bardziej po jej zakończeniu, ks. J. Wojtukiewicz dostrzegał na co dzień zastraszający brak owego zharmonizowania. Wychowanie religijne traktowano jako coś dodatkowego, bez powiązania z kształtowaniem innych przejawów życia człowieka. Brak tej wewnętrznej integracji przyrównał do drutów telefonicznych, z których każdy przesyła inną treść¹².

Z potrzeby szerszego oddziaływania apostołskiego na społeczeństwo katolickie, bardzo bierne w wypowiedaniu swojej wiary, na dwa lata przed wybuchem drugiej wojny światowej, ks. J. Wojtukiewicz założył czasopismo *Ku szczytom*, poświęcone zagadnieniom wychowania katolickiego. Szerzyło ono wiedzę religijną i psychologiczno-pedagogiczną, a nade wszystko miało pomagać w zespoleniu tej wiedzy z życiem. W każdym numerze czasopisma mieściły się trzy działy. W dziale

⁸ S. Wilk, jw., s. 298–299.

⁹ Papież Pius XI w przemówieniu do kierowników rzymskiej Akcji Katolickiej 19.04.1931 r.; cyt. za: K. Civaldi, Podręcznik Akcji Katolickiej, Poznań 1939, s. 88.

¹⁰ J. Wojtukiewicz, jw., t. 2, s. 352–354.

¹¹ Mszalik rzymski na niedziele i święta. Komentarz liturgiczno-ascetyczny, opr. ks. J. Wojtukiewicz, Wilno 1938.

¹² J. Wojtukiewicz, Katolicka ideologia wychowania, *Ku szczytom* (1937/38), s. 13.

pierwszym poruszane były zagadnienia teologiczne: dogmatyczne, moralne i liturgiczne. Dział drugi przeznaczono na zagadnienia z dziedziny psychologii. Dział trzeci natomiast był działem metodycznym, zawierał mianowicie praktyczne wskazania odnoszące się do pracy wychowawczej.

Czasopismo wydawano jako dwumiesięcznik. Pierwszy numer ukazał się w grudniu 1937 r. Każdy numer liczył ok. 96 stron i był dostosowany do okresu roku liturgicznego, aby budzić świadomość uczestnictwa w życiu Kościoła. Ks. J. Wojtukiewiczowi udało się zrealizować niestety tylko dwa roczniki, łącznie 9 numerów. Pracę nad kolejnym numerem w 1939 r. przerwał wybuch wojny. Na szczególną uwagę zasługuje dział poświęcony zagadnieniom z zakresu psychologii i dział metodyczny. W artykułach podejmowano zagadnienia pedagogiczne najbardziej nurtujące ówczesne społeczeństwo. Artykuły do czasopisma pisali, oprócz ks. J. Wojtukiewicza, tacy autorzy jak A. Stefanowicz, o. J. Woroniecki OP, ks. W. Żychliński, ks. M. Sopoćko, ks. W. Jasiński, L. Chmaj, S.B. Żylińska, M.E. Czacka i inni.

Czasopismo *Ku szczytom* w ówczesnym czasie było jedynym, które syntetycznie łączyło zagadnienia dogmatyczne, psychologiczne i pedagogiczne¹³. Stanowiło pomoc w pogłębianiu pracy apostołskiej w ramach Akcji Katolickiej poprzez kształtowanie światopoglądu katolickiego i pogłębianie życia wewnętrznego. Służyło szerzeniu znajomości zagadnień z zakresu pedagogiki katolickiej oraz metodycznych osiągnięć w dziedzinie katolickiej praktyki wychowawczej.

W latach 1962–1966 ks. J. Wojtukiewicz podjął się wydawania biuletynu *Życie i praca apostołska*¹⁴. Z uwagi na niemożliwość drukowania wówczas materiałów religijnych wszystkie numery (łącznie wydano ich 12) pisane były na biurowej maszynie do pisania i tak samo powielane. Z powodu ograniczonych możliwości powielania biuletynu były rozprowadzane tylko wśród katechetów. Wszystkie miały charakter formacyjny. Źródłem treści dla poszczególnych numerów były wydarzenia roku liturgicznego. Ponadto w poszczególnych numerach sam autor omawiał podstawy ideowe pracy apostołskiej oraz prowadził szkołę modlitwy.

W latach 1972–1978 ks. J. Wojtukiewicz był redaktorem naczelnym „Poślańca Warmińskiego czyli Kalendarza Maryjnego”. Kalendarz miał charakter duszpasterski, tzn. treści w nim zawarte wprowadzały czytelników w głębsze uczestnictwo w życiu Kościoła i służyły formacji chrześcijańskiej. Zamieszczane sprawozdania z ważnych wydarzeń z życia Kościoła w danym roku umożliwiały wprowadzenie dorosłego czytelnika w życie Kościoła zarówno powszechnego, jak i lokalnego — warmińskiego. Materiały historyczne przybliżały polską przeszłość tych ziem. Wachlarz zagadnień podejmowanych w kalendarzu był dość szeroki, ale jednocześnie bliższy życiu. Każdy dorosły mógł znaleźć bogaty materiał do przemyśleń i refleksji z dziedziny życia religijnego.

¹³ W okresie międzywojennym działalność wydawniczą Kościoła wspierały świeckie organizacje katolików, zrzeszone w Akcji Katolickiej. Jednak ówczesnie tylko jedno czasopismo podejmowało ściśle tematykę wychowania katolickiego — był to *Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy* (zob. W. Kubik, *Rozwój myśli dydaktycznej w polskiej literaturze katechetycznej w latach 1895–1970*, Warszawa 1987, s. 25).

¹⁴ J. Wojtukiewicz, *Życie i praca apostołska*. Biuletyny katechetyczne, Gietrzwałd 1962–1966 [12 zeszytów], mps Ar IK/O 107–118.

III. STUDIA TEOLOGICZNE DLA ŚWIECKICH

W okresie międzywojennym katolicka praca wychowawcza była ciągle w powi-
jakach. Mocno odczuwano brak katolickich wychowawców. Liczba księży prefek-
tów była znikoma wobec potrzeb szkoły polskiej¹⁵. Ponadto nauka religii zaj-
mowała w wychowaniu państwowym miejsce marginalne. Świadczy o tym cho-
ciażby zmniejszanie przez władze szkolne liczby godzin religii w szkołach,
kasowanie wielu etatów dla nauczycieli religii. Z powodu braku księży prefektów
w wielu szkołach lekcje religii z konieczności prowadzili nauczyciele świeccy. Ich
poziom intelektualny, życie religijne i przygotowanie teologiczne pozostawiały
wiele do życzenia¹⁶. Formacją religijną młodzieży pracującej również nie miał się
kto zajmować. Skupiała się ona w różnych organizacjach i stowarzyszeniach
świeckich, które często miały swoich opiekunów kościelnych — kapelanów, ale
kierownictwo owych organizacji obierało czasem inną opcję i wpływało na
młodzież w duchu laickim, osłabiając zaufanie do Kościoła katolickiego¹⁷.

Powszechnie odczuwano brak takiej kadry, która posiadałaby odpowiednie
przygotowanie i wniosła w społeczeństwo nowe wartości i nowe orientacje, która
potrafiłaby zajmować czynną postawę wobec spraw życia religijnego i umocniłaby
w wychowaniu kierunek katolicki. Potrzeba taka stała się szczególnie paląca po
drugiej wojnie światowej. I to właśnie wtedy, z inicjatywy ks. J. Wojtukiewicza,
rozpoczęła działalność szkoła teologiczna zwana Instytutem Katolickim¹⁸. Szkoła
umożliwiała szerokiemu gronu katolików pogłębienie wiedzy katolickiej, ale
przede wszystkim przygotowywała przyszłych animatorów życia religijnego. To
oni, jak zakładał ks. J. Wojtukiewicz, wsparci mocą Bożego Ducha, mieli przepajać
Ewangelią wszystkie dziedziny ludzkiego życia.

Warunki ekonomiczne kraju, a szczególnie sytuacja polityczna w dużej mierze
wyznaczały zakres prac Instytutu Katolickiego, ich rozpiętość oraz intensywność¹⁹.
Gdy po dwóch latach Instytut nie mógł już dłużej funkcjonować w Częstochowie,
przeniesiono go do Wrocławia. Kształcenie katolickich wychowawców było jednak
sprzeczne z założeniami oświaty państwowej²⁰. Wielokrotne przeprowadzki, powo-

¹⁵ S. Wilk, jw., s. 298–299.

¹⁶ Tamże, s. 282–284.

¹⁷ Tamże, s. 304–312.

¹⁸ 28 września 1945 r. ks. bp T. Kubina dokonał erekcji Instytutu Katolickiego w Częstochowie. Dokument erekcyjny znajduje się w Archiwum Instytutu Katolickiego (nr inw. 1055) w Olsztynie.

¹⁹ B. Rozen, jw., s. 42–43.

²⁰ Ateizacja wychowania i nauczania została zaprogramowana tuż po zakończeniu wojny. Już 13 września 1945 r., ówczesny Minister Oświaty, Cz. Wypych, wydał okólnik informujący, że nauczanie religii w szkole jest nieobowiązkowe, o czym nie wszyscy oczywiście wiedzieli. Od 1948 r. programowa ateizacja wychowania przybrała formę walki, wyrażającą się likwidacją szkół katolickich oraz utrudnianiem i ograniczaniem nauki religii w szkołach. Władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uzurpowały sobie prawo do wychowania dzieci i młodzieży w duchu tzw. światopoglądu naukowego, z wykluczeniem wpływów Kościoła, a nawet rodziny. Szczególna ingerencja władz państwowych w różne sprawy Kościoła zaznaczyła się na początku lat pięćdziesiątych. Księża byli szykanowani, miały miejsce masowe aresztowania, likwidowano domy zakonne, zabierano gmachy kościelne. Ciosem dla Kościoła w Polsce było aresztowanie ks. kard. S. Wyszyńskiego, prymasa Polski, jesienią 1953 r. Zagadnienia te szerzej opisują m.in.: E. Majcher, *Wokół nauki w polskiej szkole*, Warszawa 1992, s. 11; J. Doppke, *Przemiany katechizacji w Polsce*, w: *Katechizacja w szkole*, red. M. Majewski, Lublin 1992, s. 16–17; N. Davies, *Boże igrzysko. Historia Polski*, Kraków 1991, s. 716.

dowane panującą ówczesnie sytuacją polityczną kraju, chociaż niezmiernie utrudniały, jednak nie przerywały działalności szkoleniowej prowadzonej w Instytucie Katolickim²¹.

Osoby studiujące w Instytucie zdobywały gruntowną wiedzę z zakresu teologii, filozofii, nauk społecznych, pedagogiki, psychologii, kultury chrześcijańskiej. Zgłębiały teoretyczną wiedzę z zakresu katechetyki oraz zdobywały praktyczne umiejętności prowadzenia katechezy z dziećmi i młodzieżą. Uczyły się współpracy z dorosłymi i hierarchią kościelną. Na zajęciach omawiane były aktualne problemy wychowawcze i potrzeby Kościoła. Studia trwały zasadniczo cztery lata. Ukończenie nauki wiązało się z napisaniem pracy dyplomowej, która miała świadczyć o opanowaniu wiedzy i metody pracy naukowej na poziomie wyższym. Należało także odbyć wymagane praktyki oraz wykazać się kwalifikacjami moralnymi w kontaktach społecznych z otoczeniem i wreszcie zdać egzaminy końcowe²². Formacja intelektualna miała prowadzić do umiłowania prawdy, Boga i Kościoła. Mocny akcent został także położony na dział kultury życia codziennego, a w tym na wychowanie społeczne, wychowanie estetyczne oraz kulturę zachowania się w życiu codziennym. Uczono higienicznego trybu życia, zwracając uwagę na dbałość o dobrą kondycję psychofizyczną, czemu służyły m.in. zajęcia gimnastyczne, oraz kulturalny odpoczynek²³.

Organizacja pracy w Instytucie Katolickim zmierzała ku temu, aby rozbudzać aktywność i twórczość, rozwijać samodzielność w myśleniu, usprawniać działanie oraz uczyć umiejętności praktycznego zastosowania zdobytej wiedzy w życiu. Podstawową metodą pracy była metoda czynna, polegająca na aktywnej postawie zarówno nauczyciela, jak i wychowanków, a wyrażająca się we wzajemnej współpracy i dużej samodzielności w myśleniu i zdobywaniu wiedzy. Zajęcia prowadzone były systemem wykładowo-ćwiczeniowym. Realizowano je w ten sposób, że nie zwiększano ponad minimum programowe liczby godzin wykładowych, natomiast większą ilość czasu przeznaczano na seminaria, ćwiczenia i indywidualne opracowywanie poszczególnych zagadnień, ujmowanych w tzw. „przydziały pracy”²⁴.

Przygotowując młodych ludzi do pracy wychowawczej w Kościele, w najszerszym tego słowa znaczeniu, ks. J. Wojtukiewicz za główny cel stawiał służbę najwyższym wartościom. Wychodził z założenia, że wychowanie, będące procesem społecznym, w wyniku którego dokonują się zmiany zarówno w aspekcie społecznym, jak i jednostkowym, jest także procesem tworzenia kultury²⁵. Oczywiście stał

²¹ Szeroko zakrojoną działalność szkoleniową prowadzoną zarówno w samym Instytucie Katolickim, jak i poza nim szczegółowo przedstawia i omawia: B. R o z e n, jw., s. 64–128.

²² Z. B r z ę k, Wydział Kultury Chrześcijańskiej Instytutu Katolickiego w latach 1945–1961 jako Szkoła Służby Bożej, Gietrzwałd 1984, mps, praca dyplomowa (Bibl. Wyższego Warmińskiego Studium Katechetycznego w Gietrzwałdzie, sygn. PM 3).

²³ Kultura życia codziennego. Plan wprowadzenia ogólnego do metody czynnej przedmiotu, mps, Ar.IK/O 1537.

²⁴ Stanowiły one część materiału przeznaczonego do opanowania w ciągu roku. Każdy przydział zawierał: skrypt, wypisy, teksty, literaturę obowiązkową i zalecaną, konkretne wskazania metodyczne do pracy samodzielnej. Prowadzący zajęcia wprowadzał w zagadnienie, udzielał wskazówek, wyjaśniał ewentualne trudności. Po określonym czasie przeprowadzał kolokwium i kończył podsumowującym wykładem. Szerzej na ten temat zob. B. R o z e n, jw., s. 85–86.

²⁵ Studium Katechetyczne. Program, Gietrzwałd 1958, mps, Ar.IK/O 1605.

na gruncie kultury chrześcijańskiej, którą rozumiał jako wszelkie działanie ludzkie zmierzające do rozwijania w człowieku wartości duchowych w oparciu o chrześcijański system wartości. Naczelne miejsce przyznawał w nim wierze i płynącemu z niej życiu moralnemu²⁶. Chodziło więc o świadomy rozwój życia wewnętrznego i rozbudzanie chęci pracy apostołskiej i poczucia odpowiedzialności za dobro wspólne. Wielką troską ks. J. Wojtukiewicza było kształtowanie świadomej odpowiedzialności świeckich za Kościół i naród. Z tego m.in. powodu samowychowanie i umiejętność pracy w zespole wysuwały się na czołowe miejsce w przygotowaniu do pracy w Kościele. Ks. J. Wojtukiewicz zdawał sobie sprawę, że takiej odpowiedzialności trzeba uczyć, dlatego szukając form wychowania do apostołstwa kładł duży nacisk nie tylko na odpowiednie wykształcenie, ale także na wychowanie do pracy zespołowej, do życia we wspólnocie według zasad świadomego apostołstwa. W związku z powyższymi założeniami od uczących się wymagano, by mieszkali na miejscu (w internacie) i współuczestniczyli w organizowaniu życia całego ośrodka. Temu celowi służył zarówno specjalny program studiów teoretycznych, jak i różne praktyki duszpastersko-katechetyczne (prowadzenie Krucjaty Eucharystycznej dzieci, Sodalitji Mariańskiej, Żywego Różańca, katechizowanie dzieci przedszkolnych i szkolnych, organizowanie misteriiów i hołdów religijnych), konferencje religijne, rekolekcje, czynny udział w życiu liturgicznym Kościoła²⁷. Wspólne zaangażowanie w prace Instytutu, realizację jego celów i zadań nadawało tej instytucji szkoleniowej charakter ośrodka naukowo-wychowawczego.

Dla kształtowania postawy wewnętrznej studentek ks. J. Wojtukiewicz widział potrzebę zachowania skupienia czasu, serca i ducha²⁸. Skupienie czasu polegało na dobrym zorganizowaniu zajęć i przestrzeganiu jego realizacji. Skupienie serca było głębszym ześrodkowaniem swego życia psychicznego na wykonywanym zadaniu w myśl słów św. Pawła: *Bo gdzie jest twój skarb, tam będzie i serce twoje* (Mt 6,21). Skupienie ducha polegało na tym, aby podczas wykonywania pracy zdawać sobie sprawę z rangi, jaką zajmuje ona w całości zadań apostołskich, i jej nadprzyrodzonego znaczenia.

IV. KONFERENCJE DLA RODZICÓW DZIECI PRZEDSZKOLNYCH I SZKOLNYCH

Na krótko przed wybuchem drugiej wojny światowej ks. J. Wojtukiewicz prowadził działalność duszpasterską i katechetyczną w Wilnie. Już wtedy dostrzegął w zakresie formacji religijnej małych dzieci potrzebę współpracy między katechetą, rodzicami i dzieckiem. W okresie okupacji organizował w kościele spotkania katechetyczne dla dzieci i młodzieży, a w niedziele przygotowywał rodziców do prowadzenia rozmów z dziećmi na omówiony już temat²⁹. Opracowane pod kierunkiem ks. J. Wojtukiewicza „Szkice katechetyczne”³⁰ dla dzieci

²⁶ Program przygotowania do pracy apostołskiej, mps, Ar.IK/O 1702.

²⁷ B. Rozen, jw., s. 100–102.

²⁸ Tamże, s. 94.

²⁹ J. Wojtukiewicz, jw., s. 397–398.

przedszkolnych zakładały ścisłą współpracę z rodzicami, były swoistą formą katechezy rodzin. Każda jednostka katechetyczna zawierała m.in. „Wskazówki dla rodziców”, obecnych z dzieckiem na katechezie. Właściwe wychowanie religijne dziecka miało się odbywać właśnie w domu, w oparciu o pogadankę, w której dziecko uczestniczyło wraz z rodzicem w kościele lub salce katechetycznej. Rodzice mieli w rozmowie z dzieckiem w ciągu tygodnia powracać do treści pogadanki. Ich zadaniem było przeciwzyć z dziećmi pieśni, pomóc w przyswojeniu modlitw pacierza, w kolorowaniu obrazków, wycinaniu, klejeniu, oraz troszczyć się o wprowadzenie w życie wskazań wychowawczych określonych przy każdym temacie. Dla nieobecnych rodziców, a także dla ogólnego przypomnienia, katechetka umieszczała streszczenia pogadanki i wzory pomocy w przedśionku kościoła. Katecheza przedszkolna miała więc od początku charakter katechezy rodzinnej. Chodziło nie tylko o uznanie priorytetu rodziców w tej dziedzinie, ale także o ich duchowe wzmocnienie, a także utrwalenie albo przypomnienie podstawowych prawd wiary i wynikających z nich konsekwencji dla życia codziennego.

Gdy w 1958 r. poczęły się ujawniać tendencje zmierzające do likwidacji nauki religii w szkołach, wówczas nauczanie w wielu parafiach zostało przeniesione do kościołów i sal katechetycznych³¹. Trudności finansowe w parafiach spowodowały, że wiele katechetek straciło pracę. Księża nieraz nie mieli możliwości dojechania do wszystkich punktów katechetycznych, a szereg wiosek takich punktów nie posiadało. Znaczna część dzieci została więc pozbawiona nauki religii. Zachodziło niebezpieczeństwo analfabetyzmu religijnego, a w konsekwencji odejścia od Kościoła. Aby temu zaradzić, Wydział Kurii Metropolitalnej Warszawskiej wysunął projekt tzw. „katechezy synchronizowanej”. Miała ona prowadzić ku temu, by wychowanie religijne stało się wspólną sprawą duszpasterzy, rodziców i dzieci. Duszpasterze byli zobowiązani do głoszenia kazań na określony temat, który był również podejmowany na najbliższej katechezie dla dzieci i młodzieży. Chodziło o przygotowanie rodziców do prowadzenia rozmów z dziećmi na konkretny temat poruszający sprawy wiary. Rodzice mieli pomóc dziecku w zrozumieniu i pogłębieniu danego zagadnienia³². Ta forma katechizacji, nieobca już ks. J. Wojtukiewiczowi, została przezeń podjęta i na szerszą skalę prowadzona od 1958 r. w Diecezji Warmińskiej. Studentki Instytutu Katolickiego dojeżdżały raz lub dwa razy w tygodniu do parafii i po południu wygłaszały w kościele cykl opracowanych przez ks. J. Wojtukiewicza konferencji katechetyczno-wychowawczych dla rodziców³³. Przez kilka tygodni stopniowo wdrażały rodziców do samodzielnej pracy

³⁰ Wychowanie w wieku przedszkolnym. Plan wychowawczy, pr. zespołowa Sekcji Wychowania Przedszkolnego, *Ku szczytom* (1939), s. 175–195.

³¹ W roku szkolnym 1956/57 nauczanie religii wróciło do szkół. Jednak władze państwowe wydały w latach 1956–1961 wiele rozporządzeń, których celem było utrudnianie nauczania religii w szkołach; zob. E. Majcher, *Wokół nauki religii w polskiej szkole*, Warszawa 1992, s. 13.

³² W. Kubik, *iw.*, s. 105.

³³ Konferencje wychowawcze dla rodziców, opr. zespołowe pod kier. ks. J. Wojtukiewicza w Ośrodku Katechetycznym w Gietrzwałdzie w latach 1962–1979 [12 broszurek], mps, Ar. IK/O 613–624; Pogadanki wychowawcze dla rodziców, opr. zespołowe pod kier. ks. J. Wojtukiewicza w Ośrodku Katechetycznym w Gietrzwałdzie w latach 1962–1979 [27 tematów], mps, Ar. IK/O 298–304.

z dziećmi, wyjaśniając, jak dany temat mają podjąć w rozmowach z dziećmi w domu³⁴. Oto główne tematy pogadań:

- Potrzeba wspólnego wysiłku w realizowaniu zadań wychowawczych;
- Chrześcijańska atmosfera domu rodzinnego;
- Niedziela i święta w domu rodzinnym;
- Miłosierdzie w rodzinie;
- Lektura w domu rodzinnym;
- Adwent w rodzinie;
- Boże Narodzenie w rodzinie;
- Sakrament małżeństwa w rodzinie;
- Wychowawcze znaczenie pracy;
- Odpoczynek w rodzinie;
- Wielki Post w rodzinie;
- Odpoczynek poza domem rodzinnym;
- Obyczaje chrześcijańskiej rodziny;
- Chrześcijańskie współżycie rodzin;
- Społeczność odbłaskiem życia Trójcy Przenajświętszej;
- Człowiek istota społeczna;
- Członkowie rodziny i parafii;
- Godność wszelkiej władzy;
- Współodpowiedzialność;
- Ideologia życia społecznego;
- Społeczna chwała Boża;
- Znaczenie pracy w życiu społecznym.

W każdym z opracowanych tematów poruszano oddzielny problem wychowawczy, ilustrując go zazwyczaj odpowiednio dobranymi przykładami z życia lub literatury. Posługiwano się przy tym pomocami wizualnymi: planszami, obrazami, gazetkami ilustrującymi dane zagadnienie³⁵.

W konferencjach prowadzonych przez studentki nie uczestniczyli jednak — z różnych powodów — wszyscy rodzice. Z myślą więc o objęciu oddziaływaniem ewangelizacyjnym szerszego grona rodzin ks. J. Wojtukiewicz zainicjował tzw. „Rodzinne wieczory liturgiczne”. Miały one służyć głębszemu rozumieniu liturgii oraz podtrzymaniu i pogłębianiu zwyczajów związanych z rokiem liturgicznym. W tym celu opracował „Zeszyty liturgiczne dla rodzin”³⁶, w których dawał obszerne wskazania dla rodziców, jak mają uczestniczyć w wychowaniu religijnym swych dzieci. Każdy zeszyt zawierał wyjaśnienie liturgiczne danego okresu kościelnego i głównych świąt w tym okresie. Przedstawione zostały zwyczaje zachowane w rodzinach oraz podane wskazówki, jak należy dany okres przeżywać. W materiałach tych ks. J. Wojtukiewicz wskazywał na wielką wartość lektury religijnej, rozmów na tematy religijne i wspólnej modlitwy. Omawiał sposób spędzania niedziel i świąt w rodzinie oraz przeżywania niektórych sakramentów

³⁴ J. Wojtukiewicz, jw., t. 2, s. 725.

³⁵ „Katecheza rodzin” — Obrazy, Ar. IK/O 1844 Al.

³⁶ Zeszyty liturgiczne dla rodzin [18 broszurek], opr. zespołowe pod kier. ks. J. Wojtukiewicza w Ośrodku Katechetycznym w Gietrzwałdzie w latach 1962–1979, mps, Ar. IK/O 268–284.

świętych, przede wszystkim sakramentu chrztu świętego i Eucharystii, ale także innych, które mają oddźwięk w rodzinie: sakramentu bierzmowania, namaszczenia chorych, małżeństwa, kapłaństwa. Traktując wychowanie katolickie jako wychowanie integralne, tzn. obejmujące wszystkie dziedziny życia, szeroko omawiał wychowanie moralne, intelektualne, estetyczne, fizyczne, społeczne. W formacji religijnej wskazywał także na dużą wartość uczestnictwa w nabożeństwach liturgicznych i uroczystościach kościelnych³⁷. Interesującym dopełnieniem był zamieszczony na końcu każdego zeszytu tekst tzw. „wieczornicy liturgicznej”, będącej propozycją do przeprowadzenia jej z udziałem kilku rodzin. Na „wieczornice” składały się fragmenty Pisma Świętego lub teksty liturgiczne, pieśni, wiersze, opowiadania związane z danym zwyczajem itp. Przygotowywano kilka egzemplarzy takich „zeszytów”, z których przez cały okres roku liturgicznego mogło skorzystać kilkanaście rodzin³⁸. Gromadzenie się na tzw. „wieczornice” zespalało rodziny i prowadziło stopniowo do pogłębiania życia religijnego, ożywienia wiary i umocnienia więzi z Bogiem.

V. WAKACYJNE SPOTKANIA FORMACYJNE „U PRUGU DOROSŁOŚCI”

W latach 1966–1985 dla młodzieży żeńskiej szkół ponadpodstawowych organizowane były 15-dniowe spotkania o charakterze rekreacyjno-formacyjnym, które nazywano wczasokursami. Ogólnym celem wczasokursów było budzenie postawy apostołskiej młodzieży oraz zdrowy chrześcijański odpoczynek. W programie uwzględniano³⁹:

— pogłębienie wiedzy religijnej i życia duchowego, zwłaszcza przygotowanie do pełniejszego udziału w Eucharystii i bardziej świadomego przyjmowania sakramentów świętych;

— poznanie zadań ludzi świeckich w Kościele;

— poznanie zagadnień z zakresu kultury chrześcijańskiej.

Charakter wczasokursów był maryjny. To właśnie Maryja ukazywana była jako wzór w kształtowaniu postawy apostołskiej, której źródłem i szczytem jest liturgia. Wychowanie przez liturgię stanowiło naczelną zasadę wychowawczą. Centralnym punktem dnia była Eucharystia. Każdy dzień zaś poświęcony był jednej tajemnicy różańcowej. Już podczas wieczornego apelu uczestnicy wprowadzani byli w temat dnia następnego, czyli kolejną tajemnicę różańcową. Głębiej rozważano treści poszczególnej tajemnicy podczas homilii, w pogadance, w kręgu biblijnym i podczas zajęć w grupach.

Dużą wagę przywiązywano do pracy w grupach, podczas której młodzież samodzielnie opracowywała dany temat od strony praktyczno-życiowej. Spotkania odbywały się w miarę możliwości w plenerze. Program obejmował zajęcia z następujących dziedzin: wiara a życie, kultura osobista, problemy miłości,

³⁷ J. Wojtukiewicz, *Praca wychowawcza w parafii, Gietrzwałd 1962* [poz. książkowa] mps, Ar.IK/O 254, s. 1.

³⁸ Tenże, *Dzieje Instytutu Katolickiego*, t. 2, jw., s. 726–727.

³⁹ Wczasokursy. Letnie kursy katechetyczne dla dziewcząt, mps, Ar.IK/O 266; Wczasokursy w Gietrzwałdzie. Program, mps Ar.IK/O 1249.

przyszła rodzina, powołanie apostołskie, życie Kościoła powszechnego, śpiew, imprezy kulturalno-religijne i zajęcia praktyczne. Plan dnia był jednak w miarę luźny, dostosowany do wakacyjnego charakteru czasu⁴⁰.

VI. ESTETYCZNY WYMIAR PRZEPOWIADANIA

Specyficzną formą apostołowania i katechezy były wystawiane przez studentki Instytutu Katolickiego misteria i hołdy religijne na różne uroczystości liturgiczne i kościelne⁴¹. Poprzez ten rodzaj sztuki religijnej ukazywano jakąś prawdę, ideę, tajemnicę wiary w pięknej formie — za pomocą gestu, tonacji głosu, stroju, dekoracji i całej oprawy technicznej. Najczęściej wystawiane było „Misterium Maryjne”⁴². Poprzez recytację tekstów liturgicznych, śpiew oraz przesuwane się kolorowe obrazy-witraże z wygłaszanym komentarzem ukazywana była tajemnica Wcielenia Syna Bożego i rola Matki Bożej w dziele Odkupienia.

Misteria i hołdy były wystawiane w budynku Instytutu Katolickiego, ale także w parafiach. Na terenie Administracji Apostolskiej Dolnego Śląska do 1958 r. wystawiono je w ponad 40 parafiach⁴³. W czasie gdy środki społecznego przekazu nie były jeszcze rozpowszechnione, telewizor nie był znany, nieliczni posiadali odbiorniki radiowe, rzadko stosowano przeźrocza, a kino było jeszcze czarno-białe i nie dla wszystkich dostępne — piękne, kolorowe i ruchome obrazy w „Misterium Maryjnym” robiły duże wrażenie. W okresie tak ubogich środków przekazu ten rodzaj sztuki religijnej był przyjmowany z dużym zainteresowaniem i miał głęboką wymowę.

ZAKOŃCZENIE

Wychowanie winno obejmować całego człowieka, i to przez całe jego życie, gdyż jak długo człowiek żyje na ziemi, ma obowiązek kształcić się i doskonalić swoje człowieczeństwo. W takim spojrzeniu na wychowanie wyrażała się troska ks. Józefa Wojtukiewicza o formację religijną ludzi dorosłych, a zarazem wskazywanie na niewłaściwość zawężania wychowania tylko do dzieci. Krytykował także

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ W Archiwum Instytutu Katolickiego znajdują się:

- Misterium Maryjne w 8. obrazach witrażowych — 1 rodzaj
- Misteria i hołdy na różne uroczystości Maryjne — 22 rodzaje
- Misteria i hołdy na okres Adwentu i Bożego Narodzenia — 18 rodzajów
- Misteria o Sakramentach świętych — 3 rodzaje
- Hołdy i inscenizacje o św. Józefie — 6 rodzajów
- Hołdy i inscenizacje na różne uroczystości kościelne — 16 rodzajów.

⁴² Artysta malarz A. Gołębiak z Wilna, po wojnie mieszkający w Poznaniu, namalował witraże, przy których odbywało się „Misterium Maryjne”. Witraże były zwinięte na wałkach, ręcznie przesuwane i podświetlane lampą elektryczną (S. M a z u r, Wspomnienia spisane w 1995 r., mps, Ar.JW./O T. III, p. 2. s. 14–15). Obrazy-witraże znajdują się w Archiwum Instytutu Katolickiego w Olsztynie.

⁴³ J. W o j t u k i e w i c z, Moje wspomnienia o pracy kapłańskiej na terenie Archidiecezji Wrocławskiej w latach 1947–1958, Gietrzwałd 1989, mps, Ar IK/O 607, 1054.

pielęgowanie wychowania religijnego bez powiązania go z rozwojem umysłowym, moralnym i społecznym. Zdawał sobie sprawę, że człowiek, będąc z natury istotą społeczną, nie wystarcza sam sobie, potrzebuje pomocy innych, aby osiągnął cel wyznaczony mu przez Stwórcę. Jako kapłan doskonale dostrzegał swoje zadanie wspierania ludzi na drodze ku pełni rozwoju. Podejmował różnorakie inicjatywy, mające na celu dotarcie do dorosłego katolika i rozbudzenie w nim istniejących potrzeb duchowych i odpowiedzialności za Kościół.

Reasumując, warto podkreślić, iż prekursorskie inicjatywy ks. Józefa Wojtukiewicza można odnieść i do dzisiejszych czasów, zwłaszcza w kontekście postępującej sekularyzacji naszego społeczeństwa.

**APOSTEL DER ENGAGIERTEN LAIEN
INSPIRATIONEN DES SEELSORGERS PFARRER JÓZEF WOJTUKIEWICZ
ZUR GESTALTUNG ERWACHSENER KATHOLIKEN**

ZUSAMMENFASSUNG

Im Kriegszwischenzeitraum der 20er und 30er Jahre wurde Polen zum Gebiet intensiver anti-religiöser Aggression. Die Kirche musste dem Andrang des Bösen die Stirn bieten. Besondere Sorgfalt widmete man daher der religiösen Schulung der Laien und der Notwendigkeit ihres Engagements für das Leben der Kirche. In dieser schwierigen Periode begann Pfarrer Józef Wojtukiewicz (1901–1989) seine Tätigkeit als Seelsorger. Auf die Bedürfnisse der Kirche sensibel und die Zeitzeichen richtig deutend, führte er eine umfangreiche Tätigkeit als Seelsorger im Religionsunterricht. Er veranstaltete Begegnungen der katholischen Intelligenz, während der er religiöse und erzieherische Vorträge hielt. Er verbreitete das Wissen um Religion und Moral über die katholische Presse. Selbst gründete er die Zeitschrift „Ku Szczytom” (*Zu den Gipfeln*), die den Problemen der katholischen Erziehung gewidmet war. Nach dem II. Weltkrieg initiierte er die Tätigkeit des Katholischen Instituts — einer höheren theologischen Schule. An dieser Schule vertieften zahlreiche Katholiken ihr religiöses Wissen, sie bereitete vor allem zukünftige Animatoren des religiösen Lebens vor. Absolventinnen dieser Schule, vom Eifer und der Kreativität des Pfarrers Józef Wojtukiewicz inspiriert, unterstützten seine Anstrengungen, um die geistigen Bedürfnisse bei den Laien zu wecken, die Moral zu steigern, den Glauben bewusster zu erleben und am Leben der Kirche bewusster teilzunehmen.